

Mədəniyyət tariximizin öyrənilməsinə sanballı töhfə

Azərbaycan mədəniyyəti tarixinin araşdırıcısı, professor, tarix üzrə elmlər doktoru, Azərbaycan SSR Dövlət mükafatı laureatı, əməkdar elm xadimi Tamilla Musayevanın "Azərbaycan mədəniyyəti əsrlərin dönməndə (XX əsrin 20-30-cu illəri)" mövzusunda yeni monoqrafiyası zənginliyi ilə diqqət çəkir. Professor Tamilla Musayevanın monoqrafiyası müəllifin uzun müddətdir üzərində məhsuldar işlədiyi problemə həsr edilmişdir.

Tamilla Musayeva üçcildlik və yeddicildlik Azərbaycan tarixinin müəlliflər kollektivinin üzvü, sovet mədəniyyətinin müxtəlif məsələlərinə dair bir çox monoqrafiya və məqalələrin müəllifidir. Bu monoqrafiyanı müəllifin apardığı çoxillik araşdırmalarının nəticəsi hesab etmək olar.

Düşünürük ki, müəllifin tədqiqat mövzusunun əhəmiyyəti üzərində dayanmağa ehtiyac yoxdur. Mədəniyyət dövlətin mühüm sosial siyasət sferası olmuş və olaraq qalmaqdadır. Bu gün mədəniyyətin rolu əvvəlkindən daha da artmışdır, çünki o, zamanın irəli sürdüyü global problemlərin həllinin mühüm katalizatorudur.

Tamilla Musayevanın monoqrafiyası XX yüzilliyin 20-30-cu illərində Azərbaycanda mədəni quruculuq tarixinə həsr olunmuşdur. Müəllif tariximizin ən mürəkkəb və ziddiyyətli dövrlərindən birini tədqiq edir. Bu dövrdə bütün ölkədə olduğu kimi, respublikada da dövlət idarçılıyında inzibati-amirlik sistemi hökm sürürdü ki, bu da özünü partiya aparatının amiranəliyində, diktatura siyasətində, Stalinin sərt hakimiyyət rejimində və şəxsiyyətə pərestisiyində göstərirdi.

Monoqrafiya giriş, beş fəsil və nəticə hissəsindən ibarətdir. Monoqrafiyanın sturukturu araşdırılan mürəkkəb problemin bütün aspektlərini əhatə edir və eyni zamanda, oxuculara həmin illərdə Azərbaycanın mədəni həyatında zəngin olan hadisələri tam və dolğun şəkildə izləməyə imkan yaradır.

Girişdə qədim zamanlardan XX əsrin 20-ci illərinə qədər Azərbaycan mədəniyyətinin təkamülünün xülasəsi verilmiş, bu sahənin 20-ci illərdən bu günə qədərki tarixşünaslığı şərh edilmişdir. Bu, müəllifin böyük xidmətidir, çünki mədəniyyət tarixinin bu dövrü tarixşünaslıqda tədqiq olunan dövr çərçivəsində kompleks şəkildə nəzərdən keçirilməmiş, mədəniyyətin yalnız ayrı-ayrı fraqmentləri, sahələri öyrənilmişdir. Monoqrafiyada bu çoxşaxəli problemin bütün sahələri ardı-

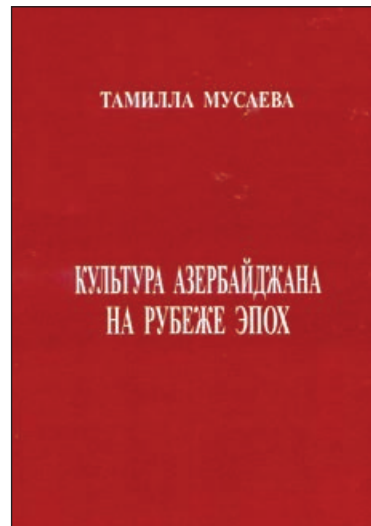
cıl tədqiq olunur. Sovet təhsil sisteminin yaradılması və əməkçi xalq kütlələrinin maarifə cəlb edilməsi, yaşlı əhalinin savadsızlığının ləğvi, ümumi ibtidai təhsilin həyata keçirilməsi və ali təhsilin inkişafı, yeni sovet ziyalı kadrlarının hazırlanması məsələləri monoqrafiyada mühüm yer tutur.

Monoqrafiyada dil quruculuğu məsələlərinə, Türkoloji qurultaya və onun tarixi qərarlarına əhəmiyyətli yer ayrılmışdır.

Monoqrafiyada, həmçinin mədəni-kütləvi və siyasi-maarif işi məsələləri, mədəni-maarif müəssisələrinin yaradılması, mətbuat və nəşriyyat işinin inkişafı, hakimiyyət və din məsələləri, Azərbaycanda qadın siyasəti, elmin inkişafı və ziyalı elmi kadrların hazırlanması, Elmlər Akademiyasının yaradılması, bədii mədəniyyətin (ədəbiyyat və incəsənətin) yüksəlişi məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilir.

1920-1930-cu illərdə Azərbaycanda mədəni quruculuq prosesində başqa xalqlarla mədəni əməkdaşlıq, mədəni mübadilə məsələləri önəmli yer tuturdu. Xüsusən sovet dövründə bütün ölkədə həyata keçirilən sosial-iqtisadi dəyişikliklərin gedişində respublikanın mədəni əlaqələri uğurla inkişaf edirdi. Xalqlarımızın mənəvi həyatını mənəvi dəyərlərin qarşılıqlı mübadiləsi olmadan təsəvvür etmək mümkün deyildi. Bu, bir növ ilk dəfə sovet dövlətində sınaqdan keçirilmiş multikulturalizm, xalqların mədəniyyətlərarası ünsiyyət, yaxınlaşma və qarşılıqlı mədəni təsir təcrübəsi idi. Bu əlaqələr monoqrafiyanın bütün fəsilərində izlənilir.

1937-1938-ci illərdə apogeyinə çatmış kütləvi repressiyalar və deportasiyalar da XX əsrin 20-30-cu illərinə təsadüf edir. Bu kütləvi repressiyaların əsas məqsədi, məlum olduğu kimi, "hər hansı yad fikrin qəbul edilməzliyi" olmuşdur. Bu repressiyaların gedişində Azərbaycan ziyalılarına ağır zərbə vurulmuşdu. Ümumilikdə 20-30-cu illərdə Azərbaycan xalqı 80 min soydaşını itirmişdir.

Monoqrafiyada mədəniyyətin bütün sahələrini tədqiq edərək, müəllif 30-cu illər repressiyalarının qurbanı olmuş maarif, elm, ədəbiyyat, incəsənət, din xadimlərinin, qadın hərəkatı nümayəndələrinin adlarını çəkir. Müəllif qeyd edir ki, bu siyasi fenomenin dərinə və hərtərəfli araşdırılmasının, bu hadisələrə tarixçilər tərəfindən fraqmentar şəkildə deyil, tarixi proseslərə və gerçəkliklərə çağdaş baxış bucağından, kompleks şəkildə qiymət verməyin, həmin illərdə formalaşmış siyasi sistemin vətən tarixində yerini və rolunu müəyyənləşdirməyin vaxtı çatmışdır. Müəllif vurğulayır ki, həmin illərdə baş vermiş hadisələrə obyektiv qiymət verilməsi xüsusən gənc nəsə lazımdır ki, onlar yaşlı nəslin müstəqil dövlətin qurulması yolunda verdiyi qurbanları düzgün qiymətləndirməyi bacarsınlar, qismətlərinə düşmüş xoşbəxtliyin qədrini bilsinlər.

Bu illər yeni mədəniyyət quruculuğunun həm müsbət, həm də mənfi təcrübəsi ilə tarixə düşmüşdür. Əslində, xalqımızın mədəniyyət və təhsilinin o vaxta qədər görünməmiş yüksəlişi 20-30-cu illərdə Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafının səciyyəvi xüsusiyyəti olmuşdur.

Monoqrafiyanın "Nəticə" hissəsində müəllif, milli mədəniyyətin inkişafına, mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanmasında Heydər Əliyevin roluna, mədəniyyətimizin bütün dünyada təbliğində Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyətinə toxunur. Müəllif qeyd edir ki, bu gün Azərbaycan mədəniyyətinin bütün dünyada zəfər yürüşünün səbəbi əsrlər boyu toplanmış, varisi Azərbaycan xalqı olan mədəni potensialdır.

Monoqrafiyada tədqiq olunan dövrə qiymət verilmiş, Azərbaycan dövlə-

tinin möhkəmləndirilməsində bu dövrün yeri və rolu müəyyənləşdirilmişdir. Müəllif göstərir ki, araşdırılan tarixi dövrün çətinliklərinə, repressiya və deportasiyalara baxmayaraq, Azərbaycan xalqı bu dövrdə mədəniyyətin bütün sahələrində böyük uğurlar qazanmış, mədəni cəbhədə gələcək uğurlarımızın əsasını qoymuşdur.

Müstəqil Azərbaycan Respublikası gənclərinin 1996-cı ilin fevralında keçirilmiş birinci forumunda çıxışında xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev qeyd etmişdir: "Azərbaycanın Sovetlər İttifaqı tərkibində olduğu 70 illik dövr onun inkişaf dövrüdür. Bu dövrə qara yaxmaq olmaz, bu dövrü qiymətləndirmək lazımdır. Bu dövrdə Azərbaycan xalqının elmi, təhsili, mədəniyyəti sürətlə inkişaf edibdir. Müstəqil Azərbaycanın təməli, özəyi, əsası həmin dövrdə yaranmış iqtisadiyyat, o dövrdə yaranmış elmi potensialdır. Bunu biz qiymətləndirməliyik".

Monoqrafiya zəngin tarixşünaslıq bazasına əsaslanaraq, müəllifin Azərbaycanın, Gürcüstanın, Rusiyanın (Moskvanın) müvafiq dövlət arxivlərindən üzə çıxararaq elmi dövriyyəyə daxil etdiyi materiallar, ümumittifaq və respublika statistik topluların məlumatları, yerli və ümumiittifaq dövrü mətbuat materialları, müəllimlərin, yazıçıların, türkoloqların, mədəniyyət işçilərinin qurultayları haqqında stenoqrafik hesabatların materialları, Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Mərkəzi Statistika İdarəsinin 1961-ci ildə nəçr etdirdiyi mədəni quruculuq tarixinə dair xüsusi tematik sənədlər toplusunun göstəriciləri əsasında yazılmışdır. Adı çəkilən mənbələrdə Azərbaycanda gedən mədəni proseslər haqqında zəngin məlumatlar mövcuddur.

Monoqrafiyada müəllifin irəli sürdüyü "ən qədim zamanlardan günümüzədək çoxcildlik Azərbaycan mədəniyyətinin inkişaf tarixinin hazırlanmasının vaxtı çatmışdır" təklifi diqqətəlayiqdir. Əminik ki, Tamilla Musayevanın "Azərbaycan mədəniyyəti əsrlərin dönməndə (XX əsrin 20-30-cu illəri)" monoqrafiyası geniş ictimaiyyət tərəfindən maraqla qarşılanacaqdır.

Yaqub MAHMUDOV,
AMEA-nın müxbir üzvü,
A.A.Bakıxanov adına
Tarix İnstitutunun direktoru